

นครน่านเมืองเก่าที่มีชีวิต : อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม*

ภาณุรังษี เดือนไธสง¹

วาณี อรรถนัสสทธิ²

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของนครน่าน บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญาณิพนธ์ เรื่องนครน่านเมืองเก่าที่มีชีวิต : พื้นที่วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษานันทนาการและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

จากการศึกษาพบว่า ในบริบทของนิเวศวัฒนธรรมนั้น นครน่านมีอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์มาช้านาน เกิดจากการตั้งถิ่นฐานของเมืองที่มีภูมิศาสตร์ที่ตั้งเป็นปัจจัยสำคัญและกำหนดพื้นที่ของเมืองออกจากดินแดนอื่น โดยมีภูเขาล้อมรอบอันเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำน่านไหลผ่านประวัติศาสตร์นครน่านจึงมีความผูกพันกับสายน้ำนานพบว่า มีการย้ายเมือง 5 ครั้ง โดยมีปัจจัยมาจากน้ำทำกินหรือภัยธรรมชาติจากน้ำ ซึ่งมีเหตุการณ์สำคัญในแต่ละยุคที่เกี่ยวข้องกับระบอบการปกครองแบบเจ้าผู้ครองนคร การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับภัยธรรมชาติมาเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมือง โดยสรุปพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองได้ 2 ยุค คือ 1.นครน่านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ 2.นครน่านสมัยประวัติศาสตร์

ส่วนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้น พบว่า มีบริบทการก่อเกิดวัฒนธรรมที่เป็นแบบเฉพาะของตัวเอง โดยมีปัจจัยทางรัฐชาติที่เกิดจากความสัมพันธ์กับแคว้นใกล้เคียงที่มีความรุ่งเรืองกว่า เช่น สุธโขทัย พุกาม ล้านนา ล้านช้าง แคว้นเหล่านี้มีอิทธิพลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ศิลปะ ศาสนา จนปรากฏเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เช่น สถาปัตยกรรมพุทธศิลป์วัดต่างๆ ที่มีความเป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นนครน่านโดยเฉพาะ รวมทั้ง มรดกทางวัฒนธรรมประเภทอื่นก็มีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา งานประเพณีศิลป์บนผืนผ้า อาถรณ์ รวมทั้งดนตรี-นาฏศิลป์เฉพาะถิ่นและการละเล่นที่เป็นแบบฉบับของตัวเอง เช่น ซอท้องถิ่น ผ้าลายน้ำไหล เรือเอกลักษณ์ห้วยพญานาค เป็นต้น

คำสำคัญ: น่าน, เมืองเก่าที่มีชีวิต, อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม, อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์

* บทความวิทยานิพนธ์ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษานันทนาการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2558

¹ ปริญญาณิพนธ์ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษานันทนาการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,

E-mail: Panurungseetanhai@hotmail.com

² อาจารย์, ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Nan, the Living Old Town : The Historical and Cultural Identities^{*}

Panurungsee Duanhong¹

Wanee Aujsatid²

Abstract

The article's purpose was to study the historical and cultural identities of Nan city .This article is partially studied of doctoral dissertation in the field of sport, recreation and tourism. Srinakharinwirot University

This study found that there has been long history in the cultural ecology of being Nan city's context which was the result from Nan people settlements and its geography. Being the upstream of the Nan River was affected from the complex ranges of mountain and at that time there had been found the 5 settlements of people were connected with the river in case of water supplies or other kind of natural disaster; flooding. Moreover, some important incidents were able to contribute the city's development in different ages of the history. They were also involved with Nan's dynasty and its monarchy, Buddhism, and natural phenomena. For political history, there were 2 ages found; 1) the pre-history age and 2) the written history age.

The studies found into those 2 identities accordingly; 1) historical identity has been shown for many ages. The city settlements contributed from physical geography with mountain ranges and water streams. The city and Nan River have had a deep bond. 2) There were various discoveries about cultural identities; the unique contexts affected to its individual identities. The national state of Nan from more prosperous neighboring countries such as Sukhothai, Phukam, Lanna, and Lanchang influenced to be the blended art cultures and finally appeared cultural heritages in forms of Nan exclusive architectures of Thai Buddhist arts and traditional heritages e.g. boat racings, religious activities, fine painting clothes and local music instruments e.g. Sor Long Nan, Pha Lai Nam Lai, King of Nagas as a prow of a ship.

Keywords: Nan city, The Living old town, Cultural Identities, Historical Identities

^{*} Research Article from thesis for the Doctor of Philosophy Program in Sport, Leisure and Tourism, Srinakharinwirot University

¹ Student in Doctor of Philosophy Program in Sport, Leisure and Tourism, Srinakharinwirot University,

E-mail: Panurungseethanai@hotmail.com

² Lecturer, Department of Western languages. Faculty of Humanities. Srinakharinwirot University

ความสำคัญและปัญหาการวิจัย

นครน่านดินแดนที่มีบริบทของการก่อเกิดเมืองที่แตกต่างกัน จากแคว้นโบราณอื่น ๆ และอยู่ในเส้นทางของการแผ่ขยายอิทธิพลของแคว้นแคว้นอาณาจักรที่สำคัญ ๆ ในภูมิภาคนี้ จึงส่งผลให้เกิดการโอนถ่ายอำนาจทางการเมืองปกครองของราชอาณาจักรและการก่อเกิดวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ผสมผสานความหลากหลายจนกลายเป็นแบบฉบับของตัวเองมากยิ่งขึ้น ในอดีตแม้จะมีฐานะเป็นนครรัฐเล็ก ๆ ในดินแดนล้านนาค้นหาทิศตะวันออกและผ่านการเปลี่ยนแปลงในหลายช่วงมิติของเวลาที่สัมพันธ์กับบริบทของราชอาณาจักร ทำให้พื้นที่เมืองเก่าของ “นครน่าน” มีอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทางการเมืองที่เกี่ยวเนื่องในปัจจุบัน เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ค้นคว้า วิจัยองค์ความรู้ทางด้านมานุษยวิทยาในระดับสูงต่อไปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่หลั่งไหลเข้ามาใน “นครน่าน” พร้อมกับธุรกิจการท่องเที่ยวที่กำลังเติบโตในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในโลกยุคปัจจุบัน ซึ่งมีอาจปฏิเสธผู้มาเยือนที่ต้องการบริโภคอดีตและวัฒนธรรมที่มีความเป็นอัตลักษณ์ได้

ปัจจัยด้านภูมิวัฒนธรรม (Cultural Landscape) ดินแดนนี้ “แม่น้ำน่าน” เป็นสายธารชีวิตที่ก่อให้เกิดภูมิวัฒนธรรมและสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เมื่อคนน่านได้สร้าง “พระมหาธาตุแช่แห้ง” เพื่อเป็นศูนย์กลางความศรัทธา ต่อมาได้กลายเป็นปัจจัยที่ก่อเกิดมรดกทางวัฒนธรรม เพราะบ่งบอกถึงการประดิษฐานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ณ ดินแดนแห่งนี้ ดังหลักฐานวัฒนธรรมที่ปรากฏในปัจจุบัน ปัจจัยสำคัญด้านการเมืองเรื่องพื้นที่ (Politics of Space) ปัจจัยนี้ส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในนครน่าน เพราะการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองของแคว้นแคว้นอาณาจักรใกล้เคียงในภูมิภาคนี้ที่มีความเข้มแข็งกว่า “นครน่าน” อย่างอาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรล้านนา (เชียงใหม่) อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรพุกาม ทำให้เกิดการถ่ายโอนอำนาจการเมืองและวัฒนธรรม

ปัจจัยด้านการรื้อฟื้นและการประดิษฐ์ประเพณี (The Re-invention of tradition) ชาวน่านได้พยายามพยายามรื้อฟื้นประเพณีอันดีงามในอดีต และประดิษฐ์สร้างทางวัฒนธรรมของใหม่ที่ร่วมสมัย เพื่อชุบชีวิตของการเป็นเมืองเก่าผ่านวาทกรรม “เมืองเก่าที่มีชีวิต” ถ่ายทอดและสื่อความหมายผ่านสิ่งก่อสร้าง สินค้า และการบริการที่สัมพันธ์กับสถานที่ เรื่องราวประวัติศาสตร์ ความทรงจำของอดีตคนน่านที่ถูกหลงลืมในช่วงเวลาหนึ่ง กลายเป็น “เมืองเก่า” ที่มีลมหายใจนำมาซึ่งการเชื่อมโยงเป็นจุดขายเพื่อช่วงชิงพื้นที่ความทรงจำทางสังคม และการดึงดูดผู้คนทั่วไปให้เดินทางเข้ามาบริโภคอดีต (Consuming the Past) ในทางสังคมศาสตร์เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “ปรากฏการณ์โหยหาอดีต” (Nostalgia)

ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาในอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การก่อเกิดและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การประดิษฐ์สร้างทางวัฒนธรรมและอธิบายปรากฏการณ์รวมถึงพลวัตทางสังคมที่

เกิดขึ้นในเขตเมืองเก่าแก่ โดยใช้รูปแบบการศึกษาองค์ความรู้ด้านมานุษยวิทยาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของชุมชนดั้งเดิมที่คนในพื้นที่สามารถลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อรักษาพื้นที่แห่งอดีตกาลที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมไทยในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของนครน่าน

คำถามการวิจัย

จากพัฒนาการทางสังคมผ่านการก่อเกิดชุมชนตลอดจนพลวัตทางสังคมส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของนครน่านอย่างไร

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “นครน่านเมืองเก่าที่มีชีวิต : การอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม” ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา เน้นการทำงานสนาม มีประชากรการวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยดังนี้

1. ประชากรการวิจัย มี 2 กลุ่มคือ กลุ่มคนน่านและกลุ่ม “คนอื่น” ที่ไม่ใช่คนน่านถาวร
2. วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย

ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลที่เน้นปฏิบัติการวิจัยสนาม ณ พื้นที่วิจัยทั้งในเขตเมืองเก่าแก่ นาน ปริมณฑลรอบนอกที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าแก่ เอกสาร สื่อโสตทัศนสาร และพื้นที่พิเศษใน Cyber Space

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการทำงานสนาม และเครื่องมือบันทึกข้อมูลโสตทัศนสาร

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่การวิจัย

- 1.1 พื้นที่ปฏิบัติงานภาคสนามในเขตเมืองเก่าแก่ ทั้ง 2 ส่วนและปริมณฑลของนครน่าน
- 1.2 พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย พื้นที่ในที่นี้ คือ พื้นที่ที่อยู่นอกเหนือจากพื้นที่เมืองน่าน

2. ขอบเขตด้านระยะเวลา ใช้เวลาในการศึกษาวิจัย 1 ปี คือ ระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรง จึงใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) คือ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบแหล่งที่มา 3 แหล่ง ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดย การกระทำกับข้อมูลที่ได้จากเอกสาร
2. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ในการวิจัยเชิงคุณภาพส่วนใหญ่ข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ จะเป็นข้อความบรรยาย (Descriptive) ซึ่งได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และจดบันทึก

สรุปผลการวิจัย

นครน่าน : อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์

เป็นที่ยอมรับกันในวงวิชาการว่า ข้อมูลทางประวัติศาสตร์นั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หากมีการค้นพบหลักฐานเพิ่มเติม ย่อมทำให้ข้อมูลที่มีอยู่เกิดความล้าหลังทันที ดังนั้น การศึกษาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์จึงไม่มีคำว่าสิ้นสุด ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยมีความสนใจในการก่อเกิดและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ “นครน่าน” นครรัฐเล็ก ๆ ในอดีตบนดินแดนหัวเมืองล้านนาค้นพิศตะวันออก ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มน้ำน่านและถูกล้อมรอบด้วยเทือกเขาสูงที่กั้นพื้นที่ให้ห่างจากแคว้นแว่นแคว้นอื่น ปัจจัยทางภูมิศาสตร์นี้ จึงเป็นตัวกำหนดและก่อเกิดความพยายามเอาชนะธรรมชาติเพื่อการตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคง ผ่านวิวัฒนาการตัวเมืองมาหลายยุคหลายสมัยจนกลายเป็นพื้นที่ที่ให้ความรู้สึกทางจิตใจ จิตวิญญาณและจินตนาการ (mental space) ของผู้อยู่อาศัย “คนน่าน” ได้มีการ “สร้าง” และ “ประสาน” ความหมายให้กับ “พื้นที่-ความศรัทธา” และ “การดำรงอยู่” ของตนในสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวอย่างน่าสนใจมาตราบปัจจุบัน ซึ่งก่อเกิดรัฐที่มีชนชั้นปกครองและมีการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมขนบ ธรรมเนียมประเพณีจนเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง อันเป็นมรดกทางสังคมที่กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมในมิติของแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่านวาทกรรม “เมืองเก่าที่มีชีวิต” ซึ่งปรากฏหลักฐานผ่านประวัติศาสตร์ของตนเอง สรุปอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ดังนี้

1. นครน่านสมัยก่อนประวัติศาสตร์

อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของนครน่านในยุคนี้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม สรุปได้ว่า ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนแห่งนี้ที่เป็นพื้นที่ราบขนานกับแม่น้ำน่านและมีลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่านไหลผ่าน ทำให้เป็นปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์พบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่จังหวัดน่านในปัจจุบัน สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยก่อน

ประวัติศาสตร์ประมาณ 35,000-25,000 ปี ในเขตลุ่มน้ำแห่ง อ.น่าน้อยและลุ่มน้ำน่าน-สา อ.เมือง-อ.เวียงสา ซึ่งมนุษย์กลุ่มแรกที่มาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ น่าจะดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ หาดอาหารจากป่าเพราะรู้จักการแกะทาสีเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (อาวุธ) และมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำหรือตามถ้ำพบหลักฐาน เครื่องมือเครื่องใช้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ทำจากหินกรวดและสำริดที่มีลักษณะการแกะทาสีแบบหยาบ ๆ ที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำในรูปแบบของเครื่องมือสับ/ตัด (Chopper-Chopping Tool) ฟังตัวอยู่ในชั้นหินแลง อายุน่าจะมากกว่า 10,000-20,000 ปีมาแล้ว ที่แหล่งโบราณคดีเสาหิน บ้านน้ำหก ต.เชียงของ อ.น่าน้อย และมีหลายแห่งไม่สามารถกำหนดอายุวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่พบได้ ยกเว้นที่แหล่งโบราณคดีภูซาง อ.เมือง กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-22 ซึ่งกำหนดอายุจากค่าวิทยาศาสตร์ของภาชนะดินเผาที่พบในเตาเผาบ่อสวก (ชลลดา สังวร. 2553. 1519)

จากการค้นพบหลักฐานดังกล่าวทำให้สันนิษฐานว่า การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่นี้ มีการขยายกระจายกว้างไปตามเขต อ.เมืองน่าน อ.เวียงสา อ.เชียงกลาง อ.ปัว อ.แม่จริมและ อ.บ่อเกลือ และมนุษย์ยุคนี้ น่าจะอาศัยอยู่ตามที่ลาดไหล่เขา ถ้ำและที่ราบใกล้ลำน้ำมากกว่าแต่ก่อนรู้จักการเพาะปลูกและอยู่กันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เพราะพบเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีอายุราว 5,000-1,500 ปี ตามที่ลาดไหล่เขา ถ้ำและที่ราบใกล้ลำน้ำ มีลักษณะเครื่องมือมีการแกะทาสีที่ประณีตขึ้นส่วนมากเป็นขวานหิน มีทั้งขัดมันและไม่ขัดมัน

นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญ เมื่อ พ.ศ.2539 นับว่าเป็นการพบเครื่องมือสำริดแบบก่อนประวัติศาสตร์ครั้งแรกในพื้นที่ จ.น่าน ที่บ้านบ่อหลวง หมู่ที่ 1 ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ พบกลองมโหระทึก จำนวน 2 ใบ (ภาษาถิ่นเรียกว่า “ฆ้องกบ” อายุราว 2,500-2,000 ปี) มีการพบแหวนทอง-แหวนสำริดและพบแผ่นทองแบบโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่ในกลองมโหระทึกดังกล่าวด้วย

ดังนั้นหลักฐานมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่พบในนครน่าน จึงพบความเจริญทางการดำรงชีวิตเท่าที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีได้ถึงยุคสำริด แต่ปัจจุบันการสำรวจทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ใน จ.น่าน ยังมีไม่มากนัก หากมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องอาจมีการค้นพบหลักฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์มากขึ้น ซึ่งสามารถมาใช้อธิบายข้อสันนิษฐานที่เชื่อมโยงกับการศึกษาพัฒนาการมนุษย์สมัยประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. นครน่านสมัยประวัติศาสตร์

อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ยุคนี้ เป็นที่ชัดเจนว่า นครน่าน สร้างบ้านแปงเมือง (สร้างบ้านแปงเมือง=วาทกรรมล้านนา) เมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 และปรากฏชื่อในเอกสารตำนานล้านนาแตกต่างกันไป เช่น ในตำนานพระธาตุแช่แห้ง เรียกชื่อเมืองว่า “น่าน” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “นันท์” ส่วนตำนาน

พื้นเมืองน่าน ปรากฏคำว่า “นันทบุรี” สันนิษฐานว่าชื่อเมืองน่านนั้น อาจจะมีที่มาจากชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน (จังหวัดทหารบกน่าน. 2552. 35) ในบริบทของประวัติศาสตร์ ชื่อของ “นครน่าน” ปรากฏเป็นครั้งแรกในศิลาจารึกกรุงสุโขทัย หลักที่ 8 ซึ่งจารึกในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชา ที่ 2 ราว พ.ศ. 1915 มีความตอนหนึ่งว่า “เบื้องเหนือน่าน..ถึงเจ้าพระยาผากองเจ้าเมืองน่านเมืองพลั่ว” ทั้งนี้นอกจากการปกครองแล้ว เจ้าผู้ครองนครน่านยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยอีกทางหนึ่งด้วย ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 45 และหลักที่ 64 (วัดพระธาตุช้างค้ำ) กล่าวถึงการกระทำสัตย์สาบานระหว่างปู่พญา (พญาผากอง) และหลาน (พระมหาธรรมราชาที่ 2) ใน พ.ศ.1935 เพื่อช่วยเหลือกันเมื่อเกิดสงครามและก่อนหน้านั้น พญาผากองเคยยกทัพจากเมืองน่านมาช่วยพระมหาธรรมราชาที่ 2 รบกับสมเด็จพระบรมธรรมราชาที่ 1 (ขุนหลวงพองั่ว) เพื่อป้องกันเมืองกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ.1919 แต่ไม่สามารถต้านทัพจากอยุธยาได้ ขณะเดียวกันอยุธยาได้พยายามตัดกำลังสุโขทัยจากทางเหนือหลายครั้ง โดยการส่งขุนนางมาลอบพระชนม์เจ้าผู้ครองนครรัฐน่าน-ปัว 2 องค์ คือ เจ้าพญากรานเมืองและเจ้าคำตัน แต่ก็ไม่สามารถทำลายความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ได้ トラบจนกรุงสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1981 (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2551: 14)

ทั้งนี้ ในอดีตนครน่านบางครั้งเป็นอิสระในการปกครองตนเอง บางครั้งก็ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรที่มีอำนาจการเมืองเข้มแข็งกว่า ทำให้มีอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านนา (เชียงใหม่) อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรพุกาม (ม่านหรือพม่า) ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

น่าน ระยะที่ 1 ยุคการสร้างเมืองวรนคร-เวียงน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18-พ.ศ.1992)

ยุคนี้ถือเป็นปฐมบทของการก่อเกิดเมือง เพราะปรากฏตำนานในประชุมพงษาวดาร ภาค 10 เรื่องราชวงษปกรณ พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง ได้อธิบายความเป็นมา ซึ่งสามารถวิเคราะห์ตำนานเชิงประวัติศาสตร์เหนือธรรมชาติได้ส่งผลต่อจักรวาลวิทยาของคน่าน ที่มีความเชื่อในตำนานการถือกำเนิดว่า พวกเขาต่างออกมาจากไข่ 2 ฟอง ส่งผลทำให้เกิดการรับรู้เกี่ยวกับความชอบธรรมของคนว่าตัวตนของพวกเขาเองไม่ได้อพยพย้ายถิ่นมาจากพื้นที่ดินแดนส่วนอื่นใด คนน่านได้ถูกเน้นย้ำความเป็นตัวตนให้ปรากฏในประเพณีและวิถีชีวิตต่าง ๆ และจักรวาลวิทยาดังกล่าวยังทำให้รับทราบร่วมกันว่ารากฐานบ้านเมืองน่านมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเมืองหลวงพระบาง ซึ่งตำนานที่บอกเล่าจากเรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ที่เหนือธรรมชาติได้ทำหน้าที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ซึ่งปรากฏหลักฐาน คือศาลเจ้าหลวงภูคาบนยอดอยุคา และปวร่องรอยชุมชนโบราณในเขต อ.ปัว ปัจจุบัน ความเกี่ยวข้องกับการเมืองเรื่องพื้นที่พบว่าเมืองน่านยุคนี้มีเจ้าผู้ครองนคร 2 องค์ คือ เจ้าขุนพองกับพญากรานเมือง มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันการประดิษฐานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงในดินแดนแห่งนี้ คือ การสร้างพระธาตุแช่แห้ง ใน พ.ศ. 1901 ซึ่งเชื่อมโยงไป

ถึงความสัมพันธ์ในบริบทรัฐชาติ คือ ด้านานที่เกี่ยวกับการติดต่อกับอาณาจักรสุโขทัย และสมัยเจ้าพญากรานเมือง (พ.ศ.1896-พ.ศ.1906) มีการย้ายเมือง ครั้งที่ 1 จากวรรณคร (อ.ปัว) มาสร้าง ณ เวียงกุเพียงแซ่แห่ง (อ.กุเพียง-ปัจจุบัน) ใน พ.ศ.1902 หลังจากสร้างพระมหาธาตุแซ่แห่งแล้วใน พ.ศ.1901 เพื่อความสะดวกในการประกอบศาสนกิจและเสด็จมานมัสการพระธาตุแซ่แห่ง อันเป็นปฐมบทของการก่อเกิดนิเวศวัฒนธรรมในปัจจุบัน จากนั้นมีการย้ายเมือง ครั้งที่ 2 สมัยเจ้าพญาผากอง (พ.ศ.1906-พ.ศ.1931) ย้ายจากเวียงกุเพียงแซ่แห่งมายังเวียงใต้ (ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน) ใน พ.ศ.1911 เนื่องจากน้ำไม่พอใช้เพราะเวียงกุเพียงเป็นที่ดอน

นครน่านระยะที่ 2 ยุคขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ.1993-พ.ศ.2101)

นับตั้งแต่ พ.ศ.1993 พญาติโลกราช กษัตริย์แห่งเชียงใหม่ยกทัพมาตีเพื่อต้องการครอบครองบ่อเกลือบ่อมาง แหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่หาได้ยากในดินแดนล้านนาศัสมัยนั้น (ปัจจุบันอยู่ในเขต อ.บ่อเกลือ) โดยพญาติโลกราช ได้สร้างพระเจ้าทองทิพย์ด้วยสำริด นับเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในล้านนาไว้ที่วัดสวนตาลเพื่อยืนยันว่าอำนาจล้านนาได้แผ่ขยายมาถึงนครน่าน

ยุคนี้มีมีเจ้าผู้ครองนครองค์แรก คือ เจ้าผาแสง (พ.ศ.1993-พ.ศ.2004 รวม 12 ปี) เมื่อท่านถึงแก่พิราลัยแล้ว ใน พ.ศ.2004 นับเป็นเจ้าผู้ครองนครในราชวงศ์ภูคองศ์สุดท้าย นับแต่ พญาภูคา เลี้ยงบุญตรุบุญธรรม คือ ขุนฟอง แล้วให้ไปสร้างเมืองปัว (หรือ วรรณคร) ทางอาณาจักรล้านนาก็ส่งเจ้ามาปกครองต่ออีก 18 องค์ ซึ่งส่ง เจ้าหมื่นสร้อยเชียงของ (พ.ศ.2005-พ.ศ.2009) มาปกครองใน พ.ศ.2005 เป็นองค์แรกจนถึง เจ้าพญาพลเทพฤชัย ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 72 เรียกชื่อตรงกับพงศาวดารเมืองน่าน ระบุว่าครองนครน่าน ระหว่าง พ.ศ. 2070-พ.ศ.2101 รวม 32 ปี ซึ่งท่านได้สร้างวัดหลวงกลางเวียง (วัดช้างค้ำวรวิหาร) เมื่อ พ.ศ.2079 และจารึกระบุว่าปฏิสังขรณ์วัดนี้ เมื่อ พ.ศ.2091 จน พ.ศ.2101 เจ้าฟ้าหงสามังตรา (บุเรงนอง) ยึดนครเชียงใหม่ได้ เจ้าพญาพลเทพฤชัยไม่ยอมสวามิภักดิ์ จึงเสด็จลี้ภัยไปประทับที่อาณาจักรล้านช้าง (หลวงพระบาง-ปัจจุบัน) ถือเป็นการสิ้นสุดนครน่านยุคขึ้นกับอาณาจักรล้านนา

นครน่าน ระยะที่ 3 ยุคตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. 2103-พ.ศ.2328)

หลังจากเจ้าฟ้าหงสามังตรา (บุเรงนอง) ยึดนครเชียงใหม่ได้ และนครน่านต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของพม่าที่นครเชียงใหม่ด้วย และเจ้าพญาพลเทพฤชัย เจ้าผู้ครองนครน่านในขณะนั้น ได้เสด็จลี้ภัยไปประทับที่อาณาจักรล้านช้างแล้ว (หลวงพระบาง-ปัจจุบัน) พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็โปรดฯ ให้พญาหน่อคำเสถียรชัยสงครามมาครองนครน่านต่อ (พ.ศ.2103-พ.ศ.2134) ระหว่างนั้น พ.ศ.2123 มีการบูรณะพระธาตุแซ่แห่ง ศูนย์กลางการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาในนครน่าน ช่วงที่ขึ้นต่อการปกครองของพม่ากว่า 200 ปี เจ้าผู้ครองนครน่านหลายองค์ได้พยายามแข็งเมืองต่อพม่าแต่ไม่สำเร็จ เช่น เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ต่อมา ได้แข็งเมืองต่อเจ้าฟ้าสาร์ระวดี (หรือมังนระซ่อ-โอรสบุเรง

นอง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่) ใน พ.ศ.2104 แต่ไม่สำเร็จ จึงเสด็จลี้ภัยไปประทับที่อาณาจักรล้านช้าง (หลวงพระบาง-ปัจจุบัน) แล้วกลับมาครองนครน่านอีกครั้ง (พ.ศ.2143-พ.ศ.2146) แล้วถูกมังนรธาขอ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ในขณะนั้น ยกพลมาตีนครน่านแล้วจับองค์ท่านไปประหารชีวิตที่นครเชียงใหม่ นอกจากนี้ ใน พ.ศ.2246 พระเมืองราชาเจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.2232-พ.ศ.2246) ได้แจ้งเมืองต่อพม่า พระเจ้ากรุงอังวะจึงส่งกองทัพจากเชียงใหม่มาปราบจนนครน่านเสียหายอย่างหนัก เป็นเมืองร้างไปถึง 5 ปี ต่อมาพญานาхва (น้อยอินทร์) ผู้รักษานครน่านได้ขอพระเจ้ากรุงอังวะ อัญเชิญพญาหลวงดั้นมหวังค์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ มาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.2269-พ.ศ.2294) เมื่อ พ.ศ.2269 ซึ่งพญาหลวงดั้นมหวังค์นี้ นับเป็นต้นราชวงศ์หลวงดั้นมหวังค์ (อันเป็นบรรพบุรุษสายสกุล “ณ น่าน” नामสกุลพระราชทานในปัจจุบัน)

ยุคนี้ตรงกับช่วงที่พระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรีกอบกู้เอกราชกรุงศรีอยุธยาจากพม่าได้ ในปี 2310 จึงทรงยกทัพมาตีเชียงใหม่ ซึ่งเจ้าหัวเมืองล้านนาในขณะนั้นยอมสวามิภักดิ์ด้วย ยกเว้นเจ้าน้อยวิฑูร เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.2317-พ.ศ.2321) ในขณะนั้นยังยืนยันที่จะสวามิภักดิ์กับพม่าจึงถูกคุมตัว ต่อมาพระเจ้าตากสินโปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรี อยู่จัดการปกครองหัวเมืองล้านนา (เจ้าพระยาจักรี ต่อมาคือ รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) จึงได้เกลี้ยกล่อมให้เจ้าน้อยวิฑูร เจ้าผู้ครองนครน่านกลับมาสวามิภักดิ์กับกรุงธนบุรี แล้วจึงให้กลับไปปกครองนครน่านตามเดิม ต่อมาเจ้าน้อยวิฑูร ไม่ตั้งมั่นในสัจจะ จึงถูกคุมตัวมายังกรุงธนบุรีใน พ.ศ.2321 นครน่านช่วงนี้จึงขาดผู้นำและถูกพม่ากวาดต้อนไปอยู่เชียงแสน จึงกลายเป็นเมืองร้าง ครั้งที่ 2 นานถึง 23 ปี จนถึงสมัย รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้แต่งตั้งเจ้าหนานจันทปโชต เป็น “เจ้ามงคลวรยศ” แล้วให้ไปครองนครน่านใน พ.ศ.2326 (พ.ศ.2326-พ.ศ.2329) ซึ่งมีฐานที่มั่นที่เมืองท่าปลา (อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์-ปัจจุบัน) ในขณะที่ฝ่ายพม่าก็ตั้ง เจ้าอัครปัญญาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านในปีต่อมา เช่นกัน โดยมีฐานที่มั่นอยู่ที่เมืองเทิง (อ.เทิง จ.เชียงราย-ปัจจุบัน) ต่อมาเจ้ามงคลวรยศได้ยอมยกนครน่านให้เจ้าอัครปัญญา ครองแต่เพียงผู้เดียวเพื่อความปรองดอง

ยุคนี้พบว่าการย้ายเมือง ครั้งที่ 3 คือย้ายจากเวียงใต้มายังเวียงเหนือ ตรงสมัยเจ้าสุมนเทวราชเป็นเจ้าผู้ครองนคร (พ.ศ.2353-พ.ศ.2368) ใน พ.ศ.2362 เนื่องจากที่ตั้งเก่า คือ เวียงใต้มีน้ำท่วมแต่ที่ตั้งใหม่เป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึงในฤดูน้ำหลาก

นครน่าน ระยะที่ 4 ยุคขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2331-พ.ศ.2474)

ใน พ.ศ.2331 เจ้าอัครปัญญา ได้ลงมาเข้าเฝ้าฯ เพื่อขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และได้รับการสถาปนาเป็น “เจ้าฟ้าอัครปัญญา” แล้วกลับไปให้ครองนครน่านต่อพร้อมกับการสถาปนา เจ้าสุมนเทวราช ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้องของเจ้าฟ้าอัครปัญญา เป็นเจ้าอุปราชหอหน้า (มีฐานะรองจากเจ้าผู้ครองนคร) ต่อมาเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมตัวเมืองน่านใน พ.ศ.2360 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุง

รัตนโกสินทร์ เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งนี้นับว่าบ้านเมืองเสียหายจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2362 เจ้าสุนทรวรราช เป็นเจ้าผู้ครองนคร จึงย้ายเมืองห่างจากเวียงใต้ 2 กิโลเมตร ที่ตั้งเมืองใหม่นี้คือบ้านดงพระเนตรช้าง หรือเรียกว่า “เวียงเหนือ” (คือบริเวณบ้านมหาโพธิ์และบ้านถาวร ส.เวียงเหนือ อ.เมืองในปัจจุบัน) เนื่องจากอยู่ทางทิศเหนือเมืองเดิม น้ำท่วมไม่ถึง ใช้เวลาสร้างเมือง 6 เดือนจึงแล้วเสร็จจนครุฑน่านยุคเวียงเหนือนี้มีเจ้าผู้ครองนครน่านได้สืบทอดกันมาได้ 36 ปี จนถึง พ.ศ. 2397 สมัยเจ้านันทวรฤทธิเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ. 2396-พ.ศ.2436) จึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเมืองมาตราบปัจจุบัน

วิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในยุคนี้ได้ว่า มีเจ้าผู้ครองนคร 3 องค์ที่มีบทบาททางสังคม คือ องค์ที่ 1 คือ เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ ทรงย้ายเมือง ครั้งที่ 4 จากเวียงเหนือ คือ บ้านดงพระเนตรช้าง กลับมาอยู่ที่เดิม ณ เวียงใต้ (ตัวเมืองปัจจุบัน) ใน พ.ศ.2397 เนื่องจากแม่น้ำน่านเปลี่ยนทิศทางไหลและสร้างกำแพงเมืองใหม่ รวมทั้งได้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดช้างค้ำวรวิหาร และวัดภูมินทร์ เป็นต้น วัดทั้งสองนี้เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีค้ำน้ำพิพัฒน์สัตยา (สำราญ จรุงจิตประชารมณ. 2542: 4) องค์ที่ 2 คือ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ (พ.ศ.2436- พ.ศ.2461) ซึ่งใน พ.ศ.2436 มีการปฏิรูปการปกครอง ทางราชสำนักกรุงเทพได้ส่งผู้แทนต่างพระเนตรมากำกับการบริหารบ้านเมืองของเจ้าผู้ครองนครและ ร.5 ได้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์จาก “เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน” เลื่อนขึ้นเป็น “พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้านครน่าน” ทรงศักดิ์เป็น “พระเจ้านครน่าน” องค์แรกและองค์เดียวในประวัติศาสตร์นครน่านในประชุมพงษาวดารภาค 10 เรื่อง ราชวงษปกรณพงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมืองได้กล่าวถึงอำนาจของพระองค์ไว้ว่า “เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ท่านได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็มีตำแหน่ง 6 ประการ คือมหาดไทย 1 ตำแหน่ง ยุติธรรม 1 ตำแหน่ง ทหาร 1 ตำแหน่ง วัง 1 ตำแหน่ง คลัง 1 ตำแหน่ง นา 1 ตำแหน่ง หกประการนี้แลเป็นประเทศราชอันกว่าแต่ก่อนนั้นแล” (พระชนยานันทมุนี.ดร, 2557: 158)

และองค์ที่ 3 คือ เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ.2461- พ.ศ.2474) องค์นี้ เป็นผู้ได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย เพราะเมื่อท่านถึงแก่พิราลัย ก็มีได้สถาปนาผู้ใดดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครน่านอีกเลย ถือเป็นการยุบเลิกตำแหน่งเจ้าประเทศราช ท่านเป็นพระอนุชาร่วมพระบิดาของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าผู้ครองนครน่าน (คือ เป็นโอรสของเจ้านันทวรฤทธิเดชฯ เหมือนกันแต่ต่างมารดา) ซึ่งได้ถูกลบบทบาทจาก “เจ้าประเทศราช” เหลือเพียง “ประมุขของจังหวัดน่าน” มีรายได้เป็นอัตราเงินเดือน ๆ ละ 3,600 บาทและเมื่อถึงแก่พิราลัย ใน พ.ศ.2474 ก็นับเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย (สำราญ จรุงจิตประชารมณ. 2542: 11)

นครน่าน : อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ในบริบทรัฐชาติ “คนเมือง” หรือ “คนน่าน” ซึ่งเป็นผู้ก่อร่างสร้างเมืองน่านมาแต่ดั้งเดิม ได้ทำหน้าที่ประดิษฐ์สร้างประเพณี (Inventing of Tradition) ขึ้นในพื้นที่ของนครน่านผ่านพัฒนาการความเป็นบ้านเป็นเมืองตามถิ่นฐานการโยกย้ายเมืองมา 5 ยุคคือ ยุควรรณคร ยุคภูเพียงแซ่แห่ง ยุคเวียงใต้ ยุคเวียงเหนือ และยุคเมืองน่าน ซึ่งเป็นยุคสุดท้ายที่กลายมาเป็นศูนย์กลางของเมืองในปัจจุบัน จนเป็นดินแดนมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว นครน่านได้ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ประดิษฐ์และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม” เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่ ระหว่างล้านนากับล้านช้างและสุโขทัย จึงมีอาจด้านกระแสการหลั่งไหลของศิลปวัฒนธรรมที่ผ่านเข้ามาในยามสงคราม การปกครอง ศาสนา ถือว่ามีวิวัฒนาการการก่อเกิดที่แตกต่างจากนครรัฐน้อยใหญ่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ความเจริญทางวัฒนธรรมนั้นมีการเคลื่อนตัวจากเหนือสู่ใต้ตามสายน้ำน่าน ตามการย้ายเมืองทั้ง 4 ครั้ง พบว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่

ศิลปะและสถาปัตยกรรมพุทธศิลป์นครน่าน ด้วยความที่ “นครน่าน” เป็น “พื้นที่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม” และมีที่ตั้งอยู่ในระหว่างอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่า การก่อเกิดศิลปะ วัฒนธรรมส่วนมากเป็นผลมาจากการติดต่อกับบ้านที่เมืองน่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสุโขทัยซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีมากกว่าเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในอาณาจักรล้านนาด้วยกัน ซึ่งในพงสาวดารกล่าวถึง ประวัติศาสตร์การสร้างพระธาตุแช่แห้งที่ปรากฏหลักฐานที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างนครน่านกับอาณาจักรสุโขทัย ในรูปแบบของศิลปะสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น เจดีย์ทรงช้างล้อมที่วัดพระธาตุช้างค้ำ เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่วัดสวนตาล (องค์เดิมก่อนการบูรณะดังเช่นปัจจุบัน) สถาปัตยกรรมวัดภูมินทร์ที่เชื่อมโยงกับคติทางพระพุทธศาสนาจากไตรภูมิพระร่วงของพระยาลิไทแห่งอาณาจักรสุโขทัยมาเป็นฐานความเชื่อในการก่อสร้างจนเป็นลักษณะเฉพาะของพุทธศิลป์ของนครน่าน เป็นต้น นอกจากนี้ นครน่านปัจจุบันยังปรากฏวัดวาอารามที่มีเอกลักษณ์ทางศิลปะ รูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยทั้งดงามเฉพาะตัว เช่น วัดมิ่งเมือง วัดหัวข่วง วัดศรีพันต้น ขณะเดียวกันสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาก็ถูกเพิ่มความหมายและคุณค่าด้วยประวัติที่เกี่ยวข้องกับการทำนุบำรุงโดยเจ้าผู้ครองนครน่าน

นอกจากวัดแล้วยังมีสถานที่อื่นที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมจากกระแสลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มาพร้อมกับการเข้ามาของคณะมิชชันนารีในนครน่าน ซึ่งได้นำสถาปัตยกรรมเหล่านี้มาด้วย ปัจจุบันยังปรากฏหลงเหลืออยู่ ได้แก่ สถาปัตยกรรมคุ้มเจ้าหลวง (หอคำ) คุ้มเจ้านายบุตรหลานต่างๆ ตึกกรังยีเกษม (ในโรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา) หรือ ภู่วัดคู่คำ ภู่วัดนาปัง ล้วนทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม การก่อสร้างที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาเยือนในโลกยุคปัจจุบัน

จิตรกรรม-ประติมากรรม ที่ปรากฏตามวัดวา อาราม พระพุทธรูปต่าง ๆ เป็นงานทัศนศิลป์ที่มีความวิจิตร บรรจง เป็นความภาคภูมิใจของชาวน่านทุกคน โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่วัดภูมินทร์ ที่เมื

จะได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ 62 โดยใช้เวลาบูรณะ 8 ปี (พ.ศ.2410-พ.ศ.2418) แต่กรมศิลปากรสันนิษฐานว่าน่าจะวาดในช่วงที่มีการบูรณะครั้งใหญ่นี้ แม้ไม่ปรากฏนามจิตรกรผู้วาดแต่ลวดลายที่ปรากฏนั้นสันนิษฐานได้ว่าเป็นศิลปะแบบไทลื้อ ซึ่งเป็นชนชาติที่อพยพมาจากสิบสองปันนา และหลวงพระบาง สอดคล้องกับสมัยเจ้าเจตนบุตรพรหมมินทร์ เจ้าผู้ครองนครน่านผู้สร้างวัดภูมินทร์แห่งนี้ ท่านได้ทำสงครามกับเชียงใหม่ (ซึ่งขณะนั้นพม่าปกครองอยู่) แล้วนำทัพจากหงสา ล้วนช้างมาช่วยตีเอานครน่านกลับคืน อาจจะมีชาวไทลื้อจากเมืองดังกล่าวติดตามเข้ามาในช่วงนี้ จึงนำศิลปะแบบไทลื้อเข้ามาพร้อมกัน จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตคนน่านในอดีต ทั้งการแต่งกาย บ้านเรือน วิถีชีวิต เช่น สตรีนั่งผ้าซิ่น การทอผ้า การติดต่อค้าขายกับต่างชาติ และเหตุการณ์สำคัญในอดีต เช่น การสร้างและบูรณะวัดวาวารามรวมถึงจักรวาลวิทยาความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เรื่อง “คันธกุมารชาดก” นอกจากนี้งานประติมากรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของนครน่านยังปรากฏใน “ธรรมมาสน์เอก” ซึ่งตกทอดมาจากระบบเจ้าผู้ครองนคร ที่เจ้านายในนครน่านนิยมสร้างถวายเป็นพุทธบูชา ในโอกาสสำคัญๆ เช่น ใช้ในขบวนงานพระศพเมื่อเสร็จงานแล้วจึงถวายวัดเพื่อใช้เป็นธรรมมาสน์เอกต่อไป หรือเฉลิมฉลองวัด ปัจจุบันวัดสำคัญ ๆ มักปรากฏธรรมมาสน์เอกที่มีความวิจิตรบรรจงอวดฝีมือช่างสกุลน่าน เช่น ลายสัตว์ป่าหิมพานต์ พุทธชาดก หรือ พุทธประวัติประดับด้วยลวดลายพื้นเมืองแทรกด้วยชื่อ-สกุลผู้ถวาย (ญาณ สองเมืองแก่น. 2557. สัมภาษณ์)

งานทัศนศิลป์-จิตรศิลป์ “เครื่องเงินช่างสกุลน่าน” นับมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของนครน่าน ที่มีมานานคู่กับนครน่านที่โดดเด่น คือ ครั้วเงินและเครื่องประดับ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากชนชั้น “เจ้า” ครั้วเงิน หมายถึง เครื่องใช้ที่ทำจากเงินโดยการตีขึ้นรูปเป็นภาชนะต่าง ๆ เช่น พานเงิน สลึง ชัน กระบวย ดาบ เขียนหมาก ถาดเงิน ศาสตราวุธ ตามความเชื่อเครื่องเงินจะนำสิริมงคลความมั่งคั่งมาให้ผู้ครอบครองประดับบารมี ส่วนเครื่องประดับเงิน เช่น เข็มขัด กำไล ปิ่น แหวน สร้อยต่างหู ภายหลังที่น้องชนเผ่าได้รับการฝึกฝนศิลปาชีพเครื่องเงินทำให้งานเครื่องเงินได้รับการสืบสานและเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันมีช่างเงินฝีมือสายสกุลช่างน่านได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ (ประณีตศิลป์) ประจำปี 2557 คือ นายบุญช่วย หิรัญวิทย์ ส่วน “ผ้าทอช่างสกุลน่าน” เป็นงานหัตถศิลป์ที่มีลวดลายเฉพาะถิ่นที่โดดเด่นและมีเค้าโครงลวดลายมาจากจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ ผ้าสำหรับผู้ชาย ได้แก่ ผ้าด้ายและผ้าเดี๋ย (สำหรับนุ่งแทนกางเกง) และผ้าต้องหรือผ้าห่ว (สำหรับพันคอ โปกหั่ว กาดเอว หรือใช้แทนผ้าขาวม้า) ส่วนผ้าทอสำหรับผู้หญิงนั้น ได้แก่ ผ้าซิ่น มีความประณีตในการทอ มีลวดลายที่โดดเด่น ได้แก่ ลายน้ำไหล บ่งบอกถึงนัยยะความผูกพันกับสายน้ำ

ดนตรีเอกลักษณ์ นครน่านได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่เป็นต้นกำเนิดดนตรีพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์และควรค่าแก่การศึกษา อนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น พอสรุปได้ดังนี้

วงล้อ ซอ ซึงและ“ซอล่องน่าน” ความผูกพันกับแม่น้ำน่าน เป็นตำนานการเกิดดนตรีเฉพาะถิ่นได้แก่ การละเล่นดนตรีวงล้อ ซอ ซึง เพื่อประกอบการขับร้องเพลงพื้นเมืองทำนองต่าง ๆ เช่น คำว่า อ้า จ้อย ซอ โดยเฉพาะ “ซอล่องน่าน” (ซอ=เป็นชื่อประเภทหนึ่งของเพลงพื้นบ้านล้านนา ไม่ใช่คำนามที่ใช้เรียกเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสี) ที่เป็นการละเล่นขับร้องเพลงพื้นบ้านในกลุ่ม “เพลงซอ” ชื่อ “เพลงซอล่องน่าน” นั้นชี้ชัดและบ่งบอกถึงความผูกพันกับสายน้ำน่าน อันเกี่ยวเนื่องกับตำนานการก่อเกิด ซึ่งพ่อครูคำผาย นุปีง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ปี 2538 ได้เล่าว่าในสมัยพญาภรณ์เมืองได้ย้ายผู้คนจากเมืองวรรณครมาสร้างเมืองใหม่ที่เวียงกุเพียงแซ่แห่ง ได้อพยพผู้คนด้วยการล่องแพตามลำน้ำน่าน ระหว่างทางชายหญิงคู่หนึ่งในขบวนแพได้ขับร้องพรรณนาความอลังการสูงค่าเป็นจังหวะบรรยายถึงความเหงามากถึงถิ่นฐานบ้านเดิมของตนเองที่ต้องย้ายเมือง ได้ขับร้องพรรณนาเป็นทำนองตามโต้ตอบคำร้องด้วยไหวพริบ มีการเคาะจังหวะ สีซอล้อ ดิดซึ่งที่มีอยู่ในขบวนประกอบ ได้อย่างเพราะพริ้งเป็นที่ประทับใจชาวเมืองที่ร่วมอพยพในครั้งนี้จนคลายความอึดอัด ต่อมาจึงเรียกชื่อทำนองการขับร้องแบบนี้ว่า “ซอล่องน่าน” (สิริกร ไชยมา, 2553: 9) รายละเอียดเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงทำนองประกอบ การขับร้องก็แตกต่างจาก “เพลงซอ” ในดินแดนล้านนาฝั่งเชียงใหม่ ซึ่ง “ซอล่องน่าน” นี้ไม่ได้ใช้ “เป้” เป็นเครื่องดนตรีหลัก แต่ใช้ “ซึง” หรือ พิณ (คำเมืองออกเสียง “ปิ่น”) มาบรรเลงประกอบสละลือทำให้ทำนองแตกต่างจากเพลงซอฝั่งเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบัน เป็นที่นิยมใช้แสดงหรือละเล่น ในพื้นที่ จ.น่าน จ.แพร่ จ.พะเยา และ จ.เชียงราย โดยเฉพาะในงานบุญประเพณี เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานฉลองพิเศษของชุมชน เช่น กลืน ผ้าป่า สงกรานต์ ซึ่งต้องใช้ไหวพริবাদานภาษาที่เฉพาะตัวของศิลปินผู้ขับร้องซึ่ง “ร้องสด” มีเนื้อหาเฉพาะในการแสดงแต่ละครั้ง ปัจจุบันมีศิลปินพื้นบ้านได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง” (การแสดงพื้นบ้าน-ขับซอ) ที่เป็นศิลปินพื้นเมืองผู้ขับร้องเพลงซอล่องน่าน 2 คน (ไม่นับรวมศิลปินซอทำนองเชียงใหม่) คือ พ่อครู ไชยลังกา เครือเสน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ปี 2530 และพ่อครูคำผาย นุปีง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ปี 2538 ปัจจุบันทั้งสองท่านนี้ถึงแก่กรรมไปแล้วแต่ยังมีศิลปินช่างซอรุ่นหลังที่ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสดงเพลงซอล่องน่านและเครื่องดนตรีวงล้อ ซอ ซึง จากศิลปินแห่งชาติ ทั้ง 2 ท่าน

วงกลองคุ่ม ปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัย เจ้านันทวรฤทธิเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน องค์ที่ 62 ซึ่งตรงกับสมัย รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่าในนิราศหลวงพระบางของหลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) (กระทรวงวัฒนธรรม, 2555:122-133) ได้บรรยายว่า เจ้านันทวรฤทธิเดช ทรงจัดขบวนกลองคุ่มไปรับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเข้าเมืองในระหว่างที่จะไปปราบกบฏฮ่อที่หลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ.2428 แต่ในสมัยนั้น เรียกกลองคุ่มว่า “กลองชนะ” สันนิษฐานว่าท่านไม่รู้จักกลองคุ่ม แต่มีลักษณะคล้ายกลองชนะของสยามจึงเรียกว่าเช่นนั้น ต่อมาในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ 63 แม้ว่า

รัชกาลที่ 5 จะส่งข้าหลวงมากำกับดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือแล้ว แต่ท่านยังคงอิสริยยศเจ้าผู้ครองนครน่าน โดยให้มีวงกลองคุ่มประกอบอิสริยยศตามประเพณี ดังที่ปรากฏในบันทึกความทรงจำของเจ้าชั้นคำ ณ น่าน หลานสาวพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ซึ่งท่านเกิดในหอคำเจ้าหลวงนครน่าน เมื่อ พ.ศ. 2454 และขณะที่พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พราดัย ท่านมีอายุได้ 8 ปี และได้จดบันทึกความทรงจำในหอคำนครน่าน ในขณะที่ท่านอายุ 78 ปี แล้วทายาทในนามาพิมพ์เผยแพร่ในงานศพท่าน (ชั้นคำ สายใจ.มปป.) จนมาถึงสมัย เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน องค์ที่ 64 วงกลองคุ่มยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบอิสริยยศตราบนวาระสุดท้ายในขบวนเชิญพระศพของท่าน เมื่อ พ.ศ. 2474 ดังปรากฏในบันทึกความทรงจำของสำราญ จรุงจิตรประชารมณ มหาดเล็กรุ่นสุดท้ายที่เคยถวายงานรับใช้ท่าน ท่านได้เรียบเรียงบันทึกความทรงจำครั้งเป็นมหาดเล็กพิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2544 ดังนั้น วงกลองคุ่มจึงถือได้ว่าเป็นดนตรีเอกลักษณ์เฉพาะนครน่าน

วงกลองแหว-กลองอืด ทั้ง 2 ชื่อ เป็นคำเรียกกลองชนิดเดียวกัน ต่างกันคือ ถ้าเรียกเฉพาะกลองจะเรียก “กลองแหว” แต่ถ้าเรียกทั้งวงที่ประสมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่นจะเรียก “กลองอืด” พบว่ามีการเรียกชื่อนี้แค่ 2 จังหวัดเท่านั้น คือ จ.แพร่ และ จ.น่าน ที่เรียกว่า กลองอืดนั้นเป็นการเรียกตามเสียงลูกปลายของกลองที่ตั้งว่า “อืด” หรือ “สึด” (ยุทธพร นาคสุข. 2550, 47-75) นิยมใช้ในการแข่งตีกลองช่วงงานสงกรานต์หรืองานนมัสการพระธาตุสำคัญของเมือง รวมงานงานบุญประเพณีที่จัดตามวัด เช่น วัดสวนตาล วันพระธาตุแช่แห้ง วัดพระธาตุเขาน้อย และวัดในเขตเมืองเก่า เป็นต้น เจ้าลัดดา ณ น่าน ธิดาคนสุดท้ายของเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ 64 ซึ่งถือกำเนิดและใช้ชีวิตในหอคำหลวงของเจ้าผู้ครองนคร ช่วงประมาณ พ.ศ. 2472-พ.ศ. 2475 ท่านเล่าว่าเจ้าแม่ของท่านซึ่งเป็นชายาองค์ที่ 3 เคยเล่าให้ฟังว่าสมัยก่อนเวลาเช้าจะเสด็จพระเจ้ายู่หัว ร. 7 เจ้าพ่อของท่านกับเจ้าผู้ครองนครองค์อื่นในล้านนาก็จะร่วมกันฟ้อนกลองอืดถวายหน้าพลับพลาที่ประทับหรือเวลางานสำคัญ ๆ ในนครน่าน เจ้าพ่อของท่านก็ยังคงฟ้อน (ลัดดา ณ น่าน. 2557. สัมภาษณ์) ปัจจุบันวงกลองอืดยังพอได้รับสืบทอดต่อมาจนเป็นที่เลื่องลือคือ วงกลองอืดวัดพญาภู ที่ยังมีการอนุรักษ์สืบทอดกันมาในความหมายของการรื้อฟื้นหรือการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพราะให้จังหวะประกอบการฟ้อนเรียก “ฟ้อนกลองอืด”

นาฏศิลป์นครน่าน “ฟ้อน” เป็นนาฏศิลป์เฉพาะถิ่นนครน่าน พอจะแยกได้เป็นฟ้อนพิธีการกับฟ้อนพื้นเมือง ซึ่ง ฟ้อนพิธีการนั้นในสมัยก่อนมักจำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้น “เจ้า” เพื่อให้เกียรติอย่างสูงสุดต่อผู้มาเยือน เช่น ในการรับเสด็จแขกเมืองของเจ้าผู้ครองนคร ส่วนฟ้อนพื้นเมืองนั้นเป็นการฟ้อนในหมู่คนทั่วไปในหรืองานพิธีกรรมหรืองานประเพณีต่าง ๆ ของนครน่านปัจจุบันได้มีการนำมาปรับใช้ในลักษณะการแสดงทางวัฒนธรรมในมิติทางการท่องเที่ยวมากขึ้น

“ฟ้อนล่องน่าน” เป็นศิลปะการแสดงเฉพาะของนครน่าน มีลักษณะการฟ้อนที่ไม่จับมือ เหมือนการรำของท้องถิ่น และฟ้อนไปตามตามจังหวะทำนองล่องน่าน ตามประวัติเชื่อว่า ประมาณปี พ.ศ. 1902 พระยาภราดรเมืองได้อพยพย้ายเมืองจากเมืองวรนคร (อำเภอปัว ปัจจุบัน) มาสร้างเมืองใหม่ที่ภูเพียงแช่แห้ง ได้จัดขบวนแพเรือพร้อมดนตรีเพื่อบอกเจ้าป่าเจ้าเขา นำขบวนชาวเมืองล่องลงมาตามแม่น้ำน่าน เสียงของดนตรีทำให้ผู้ร่วมขบวนผ่อนคลายความเศร้าที่ต้องย้ายถิ่นที่อยู่และชาวเมืองผู้ชายลุกขึ้นฟ้อน ตามจังหวะดนตรี เนื่องจากจำกัดพื้นที่บนเรือ จึงไม่มีการก้าวเท้าและไม่มีการจับมือ หรือถ้าจะมีก็จะเป็นก้าวเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จึงเป็นกำเนิดของการฟ้อนล่องน่านตั้งแต่ครั้งนั้น (มีจุดกำเนิดมาพร้อมกับขอล่องน่าน) การฟ้อนล่องน่าน ได้ช่วงชิงความหมายในบริบทการประดิษฐ์สร้างทางวัฒนธรรมว่า เป็นการฟ้อนประจำเมืองเฉพาะถิ่น เมื่อถูกนำมาจัดเป็นการฟ้อนหลวง เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ได้มาตรวจราชการนครน่าน เมื่อ พ.ศ. 2460 พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน ในขณะนั้น ได้จัดแสดงเพื่อถวายการต้อนรับและเจ้ามหาพรหมสุรธาดา ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็น “เจ้าอุปราชนครน่าน” (ตำแหน่งสำคัญลำดับที่ 2 รองจากเจ้าผู้ครองนคร) ได้ฟ้อนถวายบนเรือแข่งลำที่ชนะเลิศ จากนั้นมาการฟ้อนล่องน่านนิยมปรับการฟ้อนบนเรือมาเป็นการฟ้อนบกด้วยใช้นักแสดงทั้งชายหญิง ปัจจุบันนิยมแสดงใน ขบวนแห่งานบุญประเพณี ฯลฯ ผู้ฟ้อนล่องน่านส่วนมากจะเป็นผู้หญิง

“ฟ้อนแง้น” หรือ บางทีก็เรียก “ฟ้อนแอ่น” ถือเป็นนาฏศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวน่านที่ใช้แสดงร่วมกับการแสดงวงสะล้อ ซอ ซึง ประกอบการขับขอล่องน่าน ซึ่งมีนัยยะความหมายของการแสดงเพื่อบูชาครูผู้ประดิษฐ์สร้างการแสดงประเภทนี้ และใช้ฟ้อนแสดงเพื่อขอบคุณผู้ชมหรือเพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ชม ลักษณะการฟ้อนจะไม่มีการจับนิ้ว แต่จะเป็นการกรีดนิ้วให้เหยียดตรงไปและวาดลีลาการหมุนข้อมือช่วงฟ้อนไปตามจังหวะสะล้อ ซอ ซึง ที่บรรเลงประกอบ การขับซอ ซึ่งศิลปินผู้ขับร้องเพลงซอก็จะอาศัยจังหวะช่วงนี้ พักเสียงมาร่วมฟ้อนกับแขกผู้ชม ผู้ฟ้อนจะแอ่นลำตัว (ลำเมืองเรียก “แง้น” = หงายหลัง) ไปด้านหลังขณะกำลังฟ้อนอาจจะแอ่นไปจนศีรษะจรดพื้น แต่ใช้ฝ่ามือดันพื้นเพื่อกันล้ม หงายหลัง แล้วดันตัวเองกลับขึ้นมายืนฟ้อนทรงตัวตามเดิมหากเป็นการละเล่นในงานบุญประเพณี เช่น งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ งานกฐิน ฯลฯ ผู้ชมอาจให้รางวัลช่วงฟ้อนด้วยการวางธนบัตรเพื่อเป็นการร่วมบูชาครูหรืออีกนัยยะหนึ่งสื่อถึงการขอบคุณนักแสดง

ประเพณีแข่งเรือ เป็นอีกอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันโดดเด่นตกทอดมาแต่โบราณ ในอดีตคนน่านใช้เรือเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทาง แม้ประเพณีแข่งเรือจะไม่ปรากฏหลักฐานการเริ่มต้นชัดเจน แต่พัฒนาการประเพณีแข่งเรือ สรุปได้ 3 ช่วง (วิทยาลัยชุมชนน่าน. 2558: 9-27) คือ ช่วงที่ 1 ตั้งแต่อดีตกาลจนถึง พ.ศ. 2521 พบหลักฐานภาพถ่ายเก่าสุดใน พ.ศ. 2460 ที่ปรากฏภาพเรือแข่งแบบโบราณเรียก “เรือขีระยา” ใช้แข่งเพื่อความสามัคคีและเพื่อการละเล่น ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2522-พ.ศ. 2550 มีการปรับรูปแบบ

จาก “เรือจักรเย้า” มาเป็น “เรือหงส์” เน้นการแข่งขันเพื่อชัยชนะและรางวัล ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ พ.ศ.2550-ปัจจุบัน เป็นการต่อ ยอดภูมิปัญญาที่มีการผนวกความหมายเพื่อการท่องเที่ยวรวมไว้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน โปรดให้มีการแข่งเรือเพื่อรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ฯ ซึ่งเสด็จมาตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมื่อ พ.ศ.2460 ซึ่งอีกความหมายหนึ่ง คือ การยอมรับว่า ประเพณีแข่งเรือเป็นสิ่งที่บ่งบอกตัวตนของนครรัฐแห่งนี้สมควรนำมาต้อนรับแขกเมืองคนสำคัญ

วิถีชีวิตประชา ขนบธรรมเนียม ธรรมเนียมประเพณี จารีตวัฒนธรรมน่าน เมื่อมีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์แช่แฮ้งนับเป็นการประดิษฐานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงในนครรัฐแห่งนี้ พร้อมกับเป็นจุดเริ่มต้นการก่อเกิดวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเพราะจารีตวัฒนธรรมในนครน่านล้วนมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น เช่น ประเพณีมัสการพระธาตุต่าง ๆ ล้วนแสดงถึงความเจริญงอกงามทางจิตใจของสังคมน่าน ไม่ว่าจะเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา ภาษาและวรรณคดี ศิลปกรรมด้านต่าง ๆ รวมทั้งขนบธรรมเนียม เช่น การกินข้าวด้วยขันโตก การแต่งกายพื้นเมือง ตลอดจนมารยาทและความเชื่อ ทำให้ชาวน่านมีจิตใจอบอุ่นอารีจนเป็นส่วนหนึ่งของภาพรวมของวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่บ่งบอกถึงความมีตัวตนที่ถูกประดิษฐ์สร้างเป็น “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมน่าน”

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2555 ให้ความเห็นชอบการประกาศให้พื้นที่ ต.ในเวียง ต.คูใต้ ต.นาขาว ต.บ่อสวก อ.เมืองน่าน และ ต.ม่วงตึ๊ด อ.ภูเพียง จ.น่าน เป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามมาตรา 20 (8) และ มาตรา 35 แห่งพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2546

คนน่านควรพัฒนาสิ่งที่ตนเองมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy)” ของ John Howkins จึงควรอนุรักษ์พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สืบทอดมาจากร้อยปีก่อนของนครน่านถ่ายทอดสู่สายตาผู้มาเยือน เพื่อสร้างความหมายในเชิงเศรษฐกิจให้กับพื้นที่ได้ และสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับระบบทุนนิยมข้ามชาติ คนในพื้นที่ จึงควรผนึกความหมายของทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเข้าด้วยกันในลักษณะ “เมืองเก่าที่มีชีวิต” ให้ประชาชนสามารถสัมผัสด้วยความเพลิดเพลิน ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้สามารถตอบสนองความต้องการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่นิยมไปท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศาสนสถาน เช่น วัด พิพิธภัณฑสถาน โบราณสถานมากที่สุด ถึงร้อยละ 84.9 ใน พ.ศ.2554 (สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน, 2554: 14) ซึ่งช่วงเวลา

ดังกล่าวถือว่าจังหวัดน่านได้ก้าวเข้าไปอยู่ใน ‘บริบทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม’ อย่างชัดเจน ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการรื้อฟื้น-การประดิษฐ์ประเพณี (The Re-The Inventing of Tradition) เพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวในฐานะ “สินค้าการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” อย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านมานุษยวิทยา ซึ่งผลการวิจัยจะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อให้เข้าใจบริบทที่เป็นปัจจัยการก่อเกิดเหตุและผลการคงอยู่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลาย นักวิจัยสามารถต่อยอดองค์ความรู้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในประเด็นอื่น ๆ หรือใช้วิธีวิทยาการวิจัยไปเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้ด้านมานุษยวิทยาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ขันคำ สายใจ (ณ น่าน). มปป. *บันทึกความทรงจำ.....ในอดีต*. (อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ เจ้าขันคำ สายใจ (ณ น่าน) ธันวาคม 2545). มปป

คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน. (2553). *เอกลักษณ์น่าน*. เชียงใหม่: มรดกล้านนาสำนักพิมพ์. 107-125

ชยานันท์พนฺธิ,ดร.พระ. (2557). *ประชุมพงษาวดาร ภาค 10 เรื่อง ราชวงษ์ปกครองพงษาวดาร เมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่าน ให้เสนอหลวงราชสมภารแต่ง*. น่าน: น่านออฟเซ็ท. 185
ชลลดา สังวร. (2553). *สังคมและหลักฐานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จ.น่าน* .

(หนังสือเอกลักษณ์น่าน). เชียงใหม่:มรดกล้านนาสำนักพิมพ์. 15-19

ชุมชนน่าน.วิทยาลัย. (2558). *แข่งเรือลือเลื่องเมืองงาช้างดำ*. หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมเด็จ
พระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จพระราชดำเนินยกแผ่นทองจังโกลายดอกประจายามประดับ
พระธาตุท่าล้อ อ.ภูเพียง จ.น่าน 17 ก.พ. 2558. น่าน: อิงค์เบอร์รี่. 9-27

เชียรชาย อักษรดิษฐ์ และคณะ. (2551). *ลวดลายพุทธศิลป์น่าน*. เชียงใหม่:สันติภาพแพ็คพริ้นซ์. 14

น่าน. จังหวัดทหารบก. คณะกรรมการจัดทำหนังสือพระเจ้านครน่าน. (2552). *พระเจ้านครน่าน*. กรุงเทพฯ:
เอบอยซ์. 34-48

ยุทธพร นาคสุข. (2550). *วงกลองเมืองน่าน: วงกลองคุ่ม วงกลองอีด วงกลองล่องน่าน (มั่งสึดลึง) และ
ฟ้อนล่องน่าน*. เชียงใหม่:สำนักพิมพ์มรดกล้านนา. 47-85

วัฒนธรรม.กระทรวง. (2555). *ปกิณกวัฒนธรรมจังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์. 122-133

สุริยพงษ์ ผริตเดช. พระเจ้านครน่าน. (มปป). *ราชวงษ์ปกครองพงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์
ผริตเดช พระเจ้านครน่าน ให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง*. มปป.สำเนา

สิริกรไชยมา. (2543).*ขอเพลงพื้นบ้านล้านนาภูมิปัญญาชาวเหนือ*.แพร่:แพร่ไทยอุตสาหกรรมการพิมพ์. 9

- สถิติจังหวัดน่าน. สำนักงาน.(2554). *สรุปผลการสำรวจการท่องเที่ยวและภาพลักษณ์ของจังหวัดน่าน*. น่าน.
สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน. 14
- สำราญ จรุงจิตรประชาธมภ์. (2542). *บันทึกความทรงจำ สำราญ จรุงจิตรประชาธมภ์. ที่ระลึกครบ 7 รอบ*
นักษัตร 9 มีนาคม 2542. (มปพ.). อัดสำเนา. 4-11
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน : อพท.(องค์กรมหาชน). (2557).
“พื้นที่พิเศษน่าน” (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.Dasta.co.th.15 ธันวาคม 2557).
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน. (2549). *เล่าเรื่องวรรณกร*. กรุงเทพฯ:อัมรินทร์พรินติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง: 49
